

Teoretický trend v současné americké sociologii

JOSEF L. PORKET

Až do konce první světové války se americká sociologie liší od evropské sociologie jen v nuancích — snad jen tím, že silněji zdůrazňuje sociální psychologii a že požaduje spíše sociální reformu než vědeckou politiku. Ale od dvacátých let se ukazuje stále zřetelněji její odlišnost a svéráznost.

V období mezi oběma světovými válkami ve Spojených státech vážnost společenské teorie všeobecně upadá. Dochází k rozšířenému ztotožňování teorie jako takové s apriorismem a nekontrolovanou spekulací. Růst a obliba pragmatismu, behaviorismu, operacionismu a logického pozitivismu s jejich důrazem na experimentování a kvantifikování přesunuly zájem ve výzkumu na shromažďování empiricky zjištěných faktorů. Americká sociologie se pokusila vyvinout základní principy individuálním a skupinovým výzkumem vysoce specializovaných problémů, a to soustředěním se na malé empirické studie popisné a analytické povahy, přičemž se věřilo, že přibýváním kousků výzkumu může být dosaženo celkového vědeckého pokroku.

Po druhé světové válce dochází ve Spojených státech k dalšímu rozvoji empirického výzkumu a současně k jeho proniknutí do druhých kontinentů. Ale ve stejné době se objevuje a sílí v americké sociologii druhý její trend, teoretický, tj. trend k vytváření teoretických systémů v sociologii[1].

Trend k systematické sociologii

Trend k systematické (obecné) sociologii se projevuje jednak snahou některých amerických sociologů vyvinout systematizovanou teorii v učebnicích nebo ve speciálních příspěvcích, jednak úsilím vypracovat teorii systematizováním výsledků empirického výzkumu. K jeho reprezentantům patří např. Howard Becker, George A. Lundberg, Robert M. MacIver, Robert K. Merton, Talcott Parsons, Pitirim A. Sorokin a Florian Znaniecki.

Tento trend je charakterizován především dvěma rysy. Prvním rysem je odklon od individuálních encyklopedických snah a velkých teoretických vůdců s věrnými žáky. Datuje se zejména od konce první světové války a položila k němu základ především dvě sociologická díla: *The Polish Peasant in Europe and America* (1918—1921) od W. I. Thomase a F. Znanieckého, a *An Introduction to the Science of Sociology* od R. E. Parka a E. W. Burgesse z r. 1921. Tento odklon je ovšem charakteristický i pro americkou empirickou sociologii a obě uvedená díla také ovlivnila trend k malým empirickým studiím.

Druhým rysem je snaha o harmonické spojení teorie s empirickým výzkumem. Na jedné straně se má sociologická teorie stát hlavní základnou pro praktickou (výzkumnou) práci, na druhé straně má být vyvinuta sociologická teorie systematizováním výsledků skutečného výzkumu, právě tak jako mají být specifickými výzkumnými pracemi odhalovány pravidelnosti ve společnosti.

Vznik tohoto trendu má několik příčin. Je to za prvé rozčarování empirickým výzkumem, spojené s jasnějším uvědoměním, že postrádala-li dřívější sociální teorie základ, protože nebyla podepřena ověřeným pozorováním, nemá hledání faktů cíl, není-li řízeno teorií, a jejich hromadění nemá smysl, není-li integrováno teorií.

Za druhé, silný vliv na proces vytváření teorií v americké sociologii mělo oživení zájmu o systematické teorie evropských sociologů. Tento zájem, který se projevuje vlastně již koncem třicátých let, se soustředil na ty evropské myslitele, jejichž teoretické zaměření bylo slučitelné s předpoklady, problémy a zájmy moderních amerických sociologů. K evropským myslitelům, kteří mají největší vliv na americkou sociologii, jsou počítáni Ferdinand Toennies, Georg Simmel, Vilfredo Pareto, Émile Durkheim, Max Weber, Flo-

rian Znaniecki a Leopold von Wiese. Oživení zájmu o tyto badatele však neznamená, že jejich názory jsou přijímány bez výhrad; naopak, američtí sociologové kritizují mnohé ideje v jejich dílech a současně odmítají jejich „modernizaci“ tím, že by jim byly přisuzovány myšlenky, které nemohli zastávat ve své době a generaci.

A za třetí, již koncem dvacátých let se objevily dvě studie, které daly podnět ke zkoumání vztahů v širší společenské struktuře a připravily půdu pro vytváření systematické sociologie. První byla studie manželů R. S. a H. M. Lyndových *Middletown: A Study in American Culture* z r. 1929. Byly to první empirické výzkumy ve velkém měřítku, které použily funkcionálního přístupu, podle něhož mají být jednotlivé společenské jevy posuzovány jako součásti vzájemně závislého celku[2]. Druhá byla studie P. A. Sorokina *Social Mobility* z r. 1927, ve které autor zdůraznil těsné spojení mezi teorií a empirií a upozornil na důležitost systematické teorie.

Trend k systematické sociologii má dva hlavní směry: neopozitivismus a teorii společenské činnosti. Těmito dvěma směry se také budeme zabývat v našem článku. Naproti tomu se nebudeme zabývat tzv. teorií konfliktu, která vzniká hlavně v 50. letech z odporu proti jednostrannosti strukturně funkcionální analýzy, a za jejíž hlavní představitele jsou pokládáni R. Dahrendorf, C. W. Mills a A. L. Cosser[3]. Právě tak se nebudeme zabývat problematikou interdisciplinárního přístupu a pokusy o vybudování jednotné behaviorální vědy, kterým jsme věnovali pozornost na jiném místě.

Neopozitivismus

Neopozitivismus je jedním z nejrozšířenějších a nejvlivnějších směrů v současné americké sociologii a má vliv i na mnohé evropské sociology. Ale většina jeho amerických stoupenců se nezabývá systematickou sociologickou teorií.

Neopozitivismus má historické kořeny v kvantitativním přístupu (který zdůrazňuje číselné vyjádření a měření jako podstatné faktory při vědeckém bádání na jakémkoli úseku), v behaviorismu (podle kterého se mají společenské vědy

omezit na studium zjevného, vnějšího chování) a v pragmatismu. Mezi jeho předchůdce patří F. H. Giddings, který ve svých pozdějších dílech zdůrazňuje kvantitativní přístup a behaviorismus. K jeho teoretickým představitelům v americké sociologii patří zejména G. A. Lundberg a S. C. Dodd.

Nejvlivnějším představitelem tohoto směru je Lundberg, který podal klasickou formulaci neopozitivismu v knize *Foundations of Sociology* (1939). Považuje všechny vědy — tedy nejen společenské — za nástroj (techniku) přizpůsobení. Každé zkoumání se začíná zjištěným napětím nebo nerovnováhou nějakého druhu ve zkoumaném organismu. Veškeré přizpůsobování v lidském životě se přibližuje k rovnovážné situaci, která je normálním stavem. Cíle přizpůsobování však patří do oblasti hodnotících soudů a jsou tudíž mimo oblast vědy, protože věda jako taková nemůže (nebo neměla by) hodnotit. Sociologie by měla ukazovat následky alternativních společenských politik, ale jako věda nemůže určit, které následky jsou žádoucnější.

Metodologicky je neopozitivismus orientován na fyzikální a biologické vědy (Lundberg také používá jako svůj model fyziku, v čemž ho podporuje i Dodd). Neopozitivistická metodologie spočívá na těchto premisách: 1. společenské jevy podléhají přírodním zákonům; 2. není rozdílu mezi vědami, které se zabývají lidskými bytostmi, a mezi vědami, které se zabývají ostatními jevy; 3. subjektivní aspekty společenských jevů mohou být vědecky zkoumány pouze na základě jejich objektivních, vnějších projevů (slov nebo symbolů) — motivy, hodnoty, city a cíle nepatří do oblasti společenských věd a introspekce nemůže být pramenem vědeckého poznání.

Neopozitivisté (např. O. Neurath, Lundberg, Dodd) silně kritizovali pojem přičinnosti, kterou obhájuje např. R. M. MacIver[4]. Tato neopozitivistická kritika přispěla ve značné míře k tomu, že američtí sociologové dávají nyní všeobecně přednost vyjádření pravidelnosti v termínech vztahu společenského jevu k podmínkám, ve kterých k němu dochází. Protože tyto pravidelnosti jsou empirické, mohou být vyjádřeny pouze v termínech pravděpodobnosti. Následkem toho prav-

děpodobnostní (probabilistické) výroky ve formě empirických generalizací o vztazích mezi jevy mají tendenci nahradit příčinnost v tradičním smyslu.

Pragmatismus se v neopozitivismu projevuje ve formě operacionismu, který byl uveden v r. 1927 P. W. Bridgmanem do fyziky a odtud byl převzat neopozitivistickou sociologií. Podle operacionismu mají být pojmy definovány v termínech operací, kterými jsou během výzkumu získávány údaje (např. inteligence je to, co je měřeno inteligenčním testem). Radikální operacionismus omezuje úlohu pojmů a systematické teorie, nerozlišuje mezi „obecnými“ pojmy a „specifickými“ operacemi, vede k ryzímu empirismu. Operacionismus byl silně kritizován[5] a příliš se nerozšířil. Přispěl však k vývoji a všeobecnému přijetí umírněnějšího přístupu nazývaného instrumentalismem. Ten požaduje, aby pojmy byly podrobeny zkoumání a přístupny hypotetickým vyjádřením za účelem přezkoušení, a aby teorie byly hodnoceny v termínech jejich užitečnosti, ověřitelnosti a užitečnosti pro výzkum. Tato orientace je zahrnuta i u některých teoretiků společenské činnosti, jako je Merton a Parsons.

Neopozitivistická sociologická teorie má rovněž své matematické křídlo, k němuž patří např. George K. Zipf, Nicholas Rashevsky a Hornell Hart. Z těchto autorů Zipf a Rashevsky matematicky zpracovávají jevy počítané k tzv. společenské statistice, zatímco Hart se pokouší matematicky vyjádřit teorii společenské dynamiky. Pro ilustraci ještě uvedme hlavní postulát Zipfovy teorie, kterým je „zásada nejmenšího úsilí“. Podle ní usilují lidé o zmenšení výdeje energie, nikoli však vzhledem k bezprostředním úkolům, ale spíše v termínech průměrné práce potřebné k dosažení jejich cílů. Tato zásada předpokládá, že lidé jednají vždy racionálně a že jejich vzory chování mohou být podle toho analyzovány — tedy předpoklad, který se vyskytuje již v klasické politické ekonomii a v některých sociálních teoriích 18. a 19. století.

Uvedení autoři nejsou ovšem jedinými americkými autory, kteří se pokoušejí vyjádřit společenské jevy, resp. specifické typy chování ve formě matematických modelů. Takové modely se pokouší vytvořit — vedle jiných — i P. F. Lazarsfeld

a H. S. Simon. Posledně jmenovaný se pokusil např. matematicky ověřit a rozvinout některé hypotézy jednoho z teoretiků analytické sociologie, George C. Homanse.

Tyto modely, které mají popsat matematickými symboly a operacemi procesy odehrávající se v dané situaci, se považují za omezené teorie formulované v symbolické formě. Uvádí se [6], že užití matematických modelů pro vyjádření teoretických idejí má tyto výhody: 1. matematická formulace vynucuje větší přesnost při vytváření teorie, při výpovědi o vztazích mezi pojmy; 2. matematické operace usnadňují vypracování závěrů teorie; 3. matematické modely tím, že dělají kvantitativní předpovědi o empirických pozorováních, dovolují přesnější specifikování adekvátnosti teorie.

Všechny navržené modely nejsou bezprostředně použitelné pro výzkumné problémy: některé jsou spíše příkladem matematické virtuozity a neudávají, jak mohou být použité proměnné empiricky definovány, jiné mají k empirickým pozorováním přímější vztah.

Neopozitivismus se nevyhnul kritice[7], a to ani ve Spojených státech. K jeho kritikům patří i zastánci teorie společenské činnosti, kteří například důrazně vystupují proti Lundbergově behavioristickému přístupu.[8] Není ostatně vyloučeno, že vliv neopozitivistické sociologie ustoupí vlivu teorie společenské činnosti, kterou Milton L. Barron označuje za vedoucí teoretickou perspektivu v současné americké sociologii.[9] Právě tak není vyloučena ani určitá konvergence obou těchto směrů, kterou zdůrazňuje např. Lundberg; ale ani při případném dosažení názorové nebo/a metodologické shody (totožnosti) v některých oblastech nelze očekávat odstranění všech rozdílů.

Teorie společenské činnosti

Teorie společenské činnosti je druhým hlavním směrem trendu k systematické sociologii ve Spojených státech. Tato teorie, někdy nazývaná analytickou sociologií (školou), byla vyvinuta skupinou amerických vědců, kteří ve značné míře pracovali nezávisle na sobě. Spojuje je však společný cíl, a to vytvořit unifikovanou, logicky konzistentní a integrovanou teo-

rii lidského chování, která má sloužit jako prostředek k analýze, popisu a vysvětlení společenských jevů a ve které ústředním pojmem je společenská činnost. Ve Spojených státech jsou hlavními představiteli této teorie F. Znaniecki, R. M. MacIver, H. Becker, T. Parsons a P. A. Sorokin.[10] Považují introspekci za vlastní a nezbytný pramen vědeckých údajů týkajících se lidského chování. Odmitají aplikaci behavioristické psychologie na sociologii a právě tak odmitají nerozlišující používání kvantitativních metod (což však neznamená, že se těchto metod zřikají vůbec). Za základní prvky systému společenské činnosti přijímají prostředky, cíle, podmínky a normy.

Výslovným účelem této teorie je vytvořit co nejvíce abstraktní, generalizující a systematické pojmové schéma, které je v současnosti možné pro společenské vědy. Neomezuje se pouze na určité fáze či aspekty sociologické teorie, jak činí např. ekologická, sociometrická, funkcionalistická a historická škola. Nezdůrazňuje specifické metody nebo premisy, jak činí např. neopozitivistická, institucionalistická a fenomenologická škola.

Tato teorie navazuje na pojem společenské činnosti, jak jej podal Max Weber, jakož i na jeho definici sociologie. Weber[11] definuje činnost jako lidské chování, ať vnější (zjevné) či nikoli, kterému jednající jedinec přikládá subjektivní význam. Činnost je společenskou činností, pokud (následkem subjektivního významu, který jí přikládá jednající jedinec) bere v úvahu chování druhých. Společenská činnost zahrnuje jak neschopnost jednat, tak pasivní podrobení se, a může být orientována na minulé, přítomné nebo očekávané budoucí chování druhých. Sociologii pojímá pak Weber jako studium společenské činnosti, a to jak společenské činnosti v jejím subjektivním významu, tak typické společenské činnosti. Naproti tomu chování, které postrádá subjektivního významu, není předmětem sociologického studia, protože činnost nemůže být pochopena. Podle Webera skutečnost, že lidské bytosti jsou si struktury lidských činností přímo vědomy, že je možno pochopit činnosti a subjektivní úmysly jedinců, odlišuje společenské vědy od věd přírodních. Dodejme však, že pokud by bylo specifickým úkolem sociologie toliko

vysvětlení činnosti v termínech subjektivního významu (a nikoli též typově odlišených jedinců), vzniká nebezpečí, že zmizí hranice mezi sociologií a psychologií; tento závěr však Weber odmítá.

Teoretikové společenské činnosti pojmají společenskou činnost jako činnost vědomou.[12] Za základní jednotku sociologické analýzy je považována interakce (např. Sorokin), činnost (např. Znaniecki) nebo společenské vztahy (např. R. M. MacIver).[13] Sociologie je definována např. jako generalizující teorie struktury a dynamiky společenských systémů, kulturních systémů a osobností (Sorokin), nebo výslovně jako věda o společenských činnostech, jejímž hlavním cílem je stanovit generalizace, které umožňují předvídat chování jedněch jedinců z chování druhých — neboli objevit společenskou povahu lidského chování.

Klíčovými postuláty teorie společenské činnosti jsou dvě soupeřící empirické generalizace, které umožňují velký okruh závěrů. Spočívají na rozlišení dvou aspektů zjevných interakcí mezi osobami: společenského a kulturního. Podle první generalizace žije většina lidských bytostí v kterémkoli okamžiku svého životního cyklu ve skupinách a jejich chování je ovlivňováno nebo motivováno jejich interakcí s druhými. Podle druhé generalizace je některé lidské chování orientováno normativně, protože je formováno hodnotami, normami a standardy; tyto sdílitelné hodnoty, normy a standardy jsou výtvorem společenských pravidelností, tj. vzorů sdružování a vzájemných vztahů.

Z první generalizace, která je lépe potvrzena, vychází např. George Homans ve své knize *The Human Group* (1950). Složkami pojmového schématu společenského chování jsou jedinci a tři prvky (determinanty) chování jedinců ve skupině, a to operace, city (tj. vnitřní stavy těla, činitelé jako strach, hlad, žízeň apod.) a interakce. Tyto prvky a jejich vzájemné vztahy tvoří společenský systém, přičemž ostatní jevy jsou částí společenského okolí. Vztah mezi těmito prvky je určen kritériem rovnováhy. Homans, který neopomíjí úlohu normativních prvků, rovněž uvádí, že jakékoli pojmové schéma v sociologii musí být schopno vypořádat se s dynamikou, se změnami ve

společenském systému pokud jde o čas; pojato v nejširším smyslu, toto schéma musí být historické.[14]

Normativní přístup ke společenským jevům podnítili — nezávisle na sobě, a vycházejíce z odlišných premis — W. G. Sumner, F. Toennies a E. Durkheim. K pozdějším sociologům, kteří zdůrazňují normativní aspekt společenské interakce, patří W. I. Thomas, Howard Becker,[15] MacIver a T. Parsons. Přijetí této generalizace (která je převážně přijímána i americkou sociální, nebo kulturní, antropologií) částečně vyplývá ze skutečnosti, že — jak antropologové již dávno upozorovali — pouhá společenská nebo skupinová úroveň je také předlidská, neboť rovněž mravenci a jiní tvorové mají společenský život. Toto je považováno za silnou diskvalifikaci první generalizace jako základu pro systematickou teorii těmi, kdo tvrdí, že analyticky nezávislá věda vyžaduje odlišný předmět bádání. Je-li však vzata za výchozí bod druhá generalizace, je přinejmenším ospravedlněna tím, že používá příznačně lidskou charakteristiku, tj. normativně orientované, významové chování.

Konflikt mezi těmito dvěma empirickými generalizacemi o to, která z nich se stane východiskem pro vytváření teorií, je řešen spojením obou hledisek do jediné jednotky. Např. podle Sorokina sestává každá významová lidská interakce ze tří prvků: 1. z myšlení, jednání a reagování lidských bytostí jako subjektů interakce; 2. z významů, hodnot a norem, pro které dochází mezi jedinci k interakci a které jedinci v průběhu interakce uskutečňují a vyměňují; 3. z vnějších činností a materiálních jevů jako nástrojů nebo vodičů, kterými jsou nehmotné významy, hodnoty a normy objektivizovány a socializovány. Posuzováno z poněkud odlišného hlediska, struktura prvků sociálně kulturní interakce představuje tři vzájemně neoddělitelné aspekty, a to: 1 osobnost jako subjekt interakce; 2. společnost jako celek vzájemně jednajících osobností s jejich sociálně kulturními vztahy a procesy; 3. kulturu jako celek významů, hodnot a norem držených vzájemně jednajícími osobami, a celek nástrojů, které tyto významy objektivizují, socializují a přenášejí.[16]

Pokud jde o problém odlišného před-

mětu sociologické analýzy, o kterém byla učiněna zmínka ve spojení s kritikou první empirické generalizace ze strany některých amerických sociologů, může být zkoumán nejméně na třech různých úrovních generalizace. Za první, na úrovni „společenské činnosti“, která představuje nejvyšší úroveň generalizace a zabývá se teoriemi a pojmy potřebnými k analýze jakékoli společenské činnosti; za druhé, na úrovni „společenských systémů“, která se týká jakéhokoli systému společenské činnosti zahrnujícího nějaký počet vzájemně na sebe působících jedinců; za třetí, na úrovni „společnosti“, přičemž tato úroveň je obsažena ve druhé, která však není třetí úrovní vyčerpána. Stručně řečeno, každý společenský systém zahrnuje společenskou činnost, nikoli však opačně; každá společnost obsahuje společenský systém, ale každý společenský systém není společností.

Zastavme se nyní u dvou reprezentantů tohoto směru, které vybíráme proto, že mají v americké sociologii značný vliv a že se o jejich koncepcích i metodách v západní sociologii hodně (často ovšem kriticky) hovoří. Prvním je Talcott Parsons z Harvardské university, druhým jeden z jeho dřívějších žáků, Robert K. Merton z Kolumbijské university.

Talcott Parsons navštěvoval university ve Spojených státech, Londýně a Heidelbergu. Studoval původně biologii a poté ekonomii, jejímž prostřednictvím se dostal k sociologii. Od institucionálního T. Veblena přešel pod vlivem B. Malinowského k funkcionalismu a od té doby odmítá jakýkoli evolucionismus. Působil na něho zejména A. Marshall, W. I. Thomas, G. H. Mead, Max Weber, Durkheim, Pareto, Simmel, Freud a neopsychoanalýza, a fyziolog L. J. Henderson.

Vliv ekonomického a evropského studia se projevuje nejen v jeho koncepcích, ale také v jeho terminologii, která se do určité míry liší od tradic starší americké sociologie. Prostřednictvím ekonomie se dostal k pojmu systému ve společenských vědách, ale tento vliv byl značně posílen stykem s tímto pojmem v biologii a především ve fyziologii.

Ačkoli vždy zdůrazňoval nutné spojení mezi teorií a empirickým výzkumem a zabýval se i konkrétními sociálně historickými studiemi, byl od počátku zamě-

žen hlavně na vypracování té systematické teorie, která je známa jako teorie činnosti a označována jako strukturně funkcionální analýza. První pokus o systematickou sociologii podal již v roce 1937 v knize *The Structure of Social Action* a později — po druhé světové válce — uveřejnil na toto téma ještě další práce, a to buď sám nebo ve spolupráci s dalšími autory. Své názory postupně reviduje, upřesňuje a doplňuje, právě tak jako mění i svá základní filosofická hlediska. O obecné teorii činnosti jakožto pojmovém schématu tvrdí, že toto schéma 1. je do velké míry výsledkem vývoje linií teoretického myšlení, které má hluboké kořeny v evropské i americké tradici; 2. je rychle a dynamicky se vyvíjejícím souborem ideí na rozmanitých úrovních; 3. je částí empirické vědy a není pouze „spekulativní“.[17]

Uvedeme nyní některé základní pojmy, z nichž má být podle Parsonse vyvinuto pojmové schéma pro teorii a výzkum ve společenských vědách.[18] K plnému pochopení povahy této teorie nutno mít na paměti, že podle autora byla teorie činnosti vyvíjena mnoho let konvergencí antropologických studií kultury, teorie učení, psychoanalytické teorie osobnosti, ekonomické teorie a studia moderní společenské struktury; řečeno jinými slovy, že teorie činnosti nebo chování jako vznikající a dosud velmi neúplný jediný soubor teorie zahrnuje celou řadu věd o činnosti (včetně sociologie), neboli „behaviorální vědy“. V souvislosti s tím pak ještě připomeňme, že tato teorie směřuje ke stále vyššímu stupni generalizace a má zahrnout vedle sociálního a kulturního systému a systému osobnosti i biologický systém (chování organismů).

Činnost zahrnuje a) individuálního nebo kolektivního činitele, b) situaci činnosti, která se skládá z fyzických, kulturních a společenských objektů a c) orientaci činitele na tuto situaci, tj. explicitní nebo implicitní, vědomou nebo nevědomou „koncept“, kterou má činitel o situaci vzhledem k tomu co chce (jeho cílů), co vidí (jak se mu jeví situace), a jak zamýšlí získat od viděných objektů věci, které chce (jeho explicitní nebo implicitní, normativně regulovaný „plán“ činnosti). Činností se rozumí chování orientované na dosažení cílů v situaci prostřed-

nictvím normativně regulovaného výdeje energie (motivace). Každé chování živého organismu, které obsahuje tyto prvky, je tedy činností. Činností se však nerozumí vnitřní fyziologické procesy v organismu.

Prvky činnosti jsou organizovány do tří systémů, kterými jsou osobnost, společenský systém a kulturní systém. Osobnosti jsou systémy motivované činnosti organizované okolo živého organismu. Společenské systémy jsou systémy motivované činnosti organizované okolo vzájemných vztahů mezi činiteli. Kulturní systémy jsou systémy symbolických vzorců, které jsou vytvářeny nebo projevovány mezi individuálními činiteli a přenášeny mezi společenskými systémy šířením a mezi osobnostmi učení. Základní vztah mezi dispozicemi potřeb u osobnosti, očekáváním rolí ve společenském systému a internalizovanými (v systémech osobnosti) a institucionalizovanými (ve společenských systémech) hodnotovými vzorci kultury je základním klíčovým bodem organizace systémů činnosti.

Orientace činitele na situaci se rozděluje do dvou kategorií: kategorie prvků motivační orientace a kategorie prvků hodnotové orientace. Motivační orientace se týká těch aspektů činitelovy orientace k jeho situaci, které jsou ve vztahu ke skutečnému nebo potenciálnímu uspokojení nebo deprivaci dispozic potřeb činitele. Hodnotová orientace se týká těch aspektů činitelovy orientace, které jej zavazují k zachovávání určitých norem, standardů, kritérií výběru, kdykoli se nachází v situaci, která dovoluje (a vyžaduje), aby učinil volbu.

Ze základních pojmů obecné teorie činnosti mají být odvozeny širší pojmy (jako je např. společenská třída, byrokracie, národ, kooperace, konflikt, autorita, moc, prestiž, dělba práce), a to tak, že mají být sestaveny (definovány) z pojmů základních s minimem dodatečného materiálu. Těchto širších pojmů Parsons samozřejmě používá, protože jsou nutné pro jeho systém, nejsou však formálně odvozeny z pojmů základních. Zdá se ostatně, že toto odvození je nemožné.[19]

Dalšími pojmy Parsonsovy teorie (jako rovnováha, socializace, sociální kontrola, společenská změna, dynamika činnosti apod.) se v tomto článku zabývat nebu-

deme. Podrobnější výklad nalezneme čtenář v citované knize J. Klofáče a V. Tlustého, část II.

Druhým reprezentantem teorie společenské činnosti, o kterém se chceme zmínit, je Robert K. Merton, na kterého měl z moderních sociologů silný vliv vedle Parsonse též Paul F. Lazarsfeld. Shodně s Parsonsem staví Merton svou teorii na cílech a prostředcích jako schématu společenské činnosti. Na rozdíl od něho však odmítá ucelený a uzavřený teoretický systém na nejvyšší úrovni generalizace, protože ten v přítomnosti může zmařit postup v sociologii. Propaguje tzv. teorie středního rozsahu, které jsou vhodné pro omezený okruh dat a které stojí mezi malými pracovními hypotézami vyvinutými v běžném denním výzkumu a mezi všeobecnými, grandiózními spekulacemi obsahujícími vrcholné pojmové schéma. Sociologie musí postupovat na dvou vzájemně spojených úrovních: prostřednictvím speciálních teorií přiměřených omezenému okruhu společenských dat, a vyvinutím obecnějšího pojmového schématu přiměřeného sloučeným skupinám speciálních teorií.

Z problémů, které předkládá ve své knize *Social Theory and Social Structure* (první vydání 1949, druhé revidované a rozšířené vydání 1957), připomeňme jeho studii o funkcionální analýze, kde vedle jiného rozebírá různé významy slova „funkce“ a podává známé rozlišení objektivních následků na funkce (tj. ty pozorované následky, které vedou k přizpůsobení daného systému), disfunkce (tj. ty pozorované následky, které zmenšují přizpůsobení daného systému) a nefunkční následky (které jsou pro daný systém irelevantní). Každý jev může mít funkční i disfunkční následky, což vede k otázce odhadnutí čistého výsledku úhrnu následků. Z hlediska totožnosti, resp. divergence subjektivního úmyslu a objektivních následků je pak rozlišovat zjevné funkce (tj. ty objektivní následky, které přispívají k přizpůsobení systému a jsou účastníky v systému zamýšleny a poznány) a skryté funkce (které nejsou ani zamýšleny, ani poznány).

Jiná jeho studie se zabývá otázkou anomie. Podle Mertona mají mezi několika prvky společenské a kulturní struktury dva prvky bezprostřední význam. Prvním

jsou kulturně definované cíle, účely a zájmy, považované za legitimní předměty pro všechny nebo pro rozmanitě umístěné příslušníky společnosti. Druhým jsou institucionalizované normy, které definují, regulují a kontrolují přijatelné způsoby dosahování těchto cílů. Tyto regulační normy nejsou nezbytně totožné s technickými nebo účinnými normami a mnohé postupy, které jsou z hlediska určitých jedinců neúčinnější k dosažení žádaných hodnot, jsou vyloučeny z institucionální oblasti dovoleného chování. Dojde-li však v kultuře k přílišnému zdůraznění kulturně schválených cílů bez odpovídajícího zdůraznění předepsaných metod pro dosahování těchto cílů, může tento rozdíl v důrazu vést k tomu, že chování mnohých jedinců je omezeno pouze úvahami o technické účinnosti. Technicky neúčinnějším postupům, ať kulturně legitimním či nikoli, je typicky dávana přednost před institucionálně předepsaným chováním. Jak tento proces postupuje, stává se společnost nestálou a vyvíjí se to, co Durkheim nazval „anomií“.

Merton pak upřesňuje své vývody v tom smyslu, že jednou příčinou anomie je rozpor mezi a) kulturně definovanými cíli (Merton vybírá jako příklad extrémní zdůrazňování peněžního úspěchu v americké kultuře), b) institucionalizovanými normami a c) společensky strukturovaným účinným přístupem k těmto cílům, tj. možností příslušníků společnosti dosáhnout přijaté cíle institucionalizovaným způsobem. Následkem tohoto rozporu dochází k „demoralizaci“ a anomii, jakož i k odchýlnému (deviantnímu) chování, jako je

Klasifikace individuálního přizpůsobení ve společnosti (Merton)

Způsob přizpůsobení	Kulturní cíle	Institucionalizované prostředky
1. konformita	+	+
2. inovace	+	—
3. ritualismus	—	+
4. stažení se	—	—
5. vzpoura	±	±

zločinnost, delikvence a tzv. „white-collar criminality“, přičemž anomie a odchýlné chování na sebe vzájemně působí.

V souvislosti se zaměřením na kulturní a společenský vznik proměnlivých stupňů a typů odchýlného chování Merton podává a podrobně rozebírá typologii individuálního přizpůsobení ve společnosti. Zde uvádíme pouze jeho schematický přehled, ve kterém (+) znamená přijetí převládajících hodnot, (—) znamená jejich odmítnutí a ($\pm$) znamená jejich odmítnutí a nahrazení novými. (Viz tab. na str. 55.)

Tyto kategorie se vztahují na chování vyplývající z rolí ve specifických typech situací, nikoli na osobnosti. Jde o typy více nebo méně trvalých reakcí, nikoli o typy organizace osobnosti. A lidé mohou přecházet z jedné alternativy do druhé podle toho, jak jsou činní v různých oblastech společenských činností.[20]

Z dalších Mertonových studií otištěných ve zmíněné knize připomeňme už jenom jeho příspěvek k teorii referenčních skupin a jeho úvahu o sebenaplnujícím proctví, ve kterém vychází z poučky W. I. Thomase, že „definují-li lidé situace jako skutečné, jsou skutečné ve svých následcích“; Merton pokládá tuto poučku za základní pro společenské vědy a má v tom řadu předchůdců (vedle jiných i Marxe a Freuda).

Mezi kritiky americké systematické sociologie[21] patřil např. C. Wright Mills (viz např. jeho knihu *The Sociological Imagination*, 1959), který byl označován za vedoucího kritika americké civilizace a za jednoho z nejpodnětnějších amerických společenských analytiků. S. M. Lipset a N. J. Smelser uvádějí tři námitky, které kritikové předhazují systematické teorii a metodické formalizaci. První námitkou je, že všechny složité společenské systémy musí být analyzovány především z historického hlediska. Analýza následků specifických historických situací je důležitějším výkladem systému než úsilí specifikovat vzájemně vztahované funkce, které systém a jeho části vykonávají v kterékoli dané době. Za druhé, proti zastáncům funkcionálního a rovnovážného pojetí vystupují ti, kdo pojmají společnost v dialektických termínech jako podléhající neustálé změně a ve stavu trvalého konfliktu. Soustředění se na formální teorii a přesné metody odvádí podle těchto kritiků sociologii od významných společenských a politických problémů, od analýzy společenské změny, povahy moci a

rozsahu konfliktu a vykořisťování, které existují v třídních systémech. Ignoruje se řada důležitých problémů, protože nezapadají do statického funkcionálního přístupu a protože nemohou být přesně měřeny. Za třetí, soustředění na teorii a metodologii vede k politické neplodnosti nebo k politickému konzervatismu. Podle těchto kritiků potvrzuje funkcionalismus status quo a stává se prázdnou vědní soustavou, jejímž hlavním úkolem je odvrátit možné prameny intelektuální kritiky společnosti.

Tyto námitky považují Lipset a Smelser za mylné a pokoušejí se je vyvrátit. Podle nich např. skutečnost, že něco je v nějakém daném okamžiku společensky významné, neznamená, že přímé studium toho je nejlepším prostředkem pro společenskou nápravu. Lék na určitou nemoc může přijít spíše ze studia základních procesů těla než určité nemoci samé. Krátce, bez usměrňující teorie a metod, které by umožnily lidem vztáhnout jejich poznatky na společnost nebo různé její problémy, není možné žádné skutečné hromadění platných poznatků o činnosti. Dále tvrdí, že důležitým úkolem sociologie je zřejmě určit generalizace, které budou v úvahu skutečnost, že všechny složité společenské systémy jsou také historickými systémy. Důraz funkcionalistů na klíčové hodnoty je ve skutečnosti úsilím vztáhnout proces systému k prvkům, které jsou zakořeněny v jeho historii. Vedle toho v rámci historických „daností“ určitý soubor teoretických pouček udává, jaký druh systému je v činnosti, jeho vztah k vnějším systémům, jeho vnitřní vztahy, jeho napětí, jeho rozpory atd. A zmínění autoři uzavírají prohlášením, že nejsou nutné nesrovnalosti mezi systematickou teorií a zájmem o společenskou změnu a historickou specifičnost, že oba druhy výkladu si neodporují, ale vzájemně se doplňují.[22]

Závěr

Účelem tohoto informativního článku bylo odpovědět na otázku, zda současná americká sociologie je výhradně empirická, či zda se věnuje též teorii. Na tuto otázku je možno odpovědět kladně: není pochyby, že existuje americká sociologická teorie, nazývaná obecnou či systematickou so-

ciologii. A k tomu je nutno dodat, že zájem o teorii není v současnosti (tj. především po druhé světové válce) ve Spojených státech omezen pouze na sociologii, ale že se projevuje i v jiných vědních oborech, jako je např. politická věda[23] a psychologie.[24]

Americká systematická sociologie ovšem není názorově ani metodologicky monolitická, ale je heterogenní, přičemž rozdíly existují nejen mezi neopozitivismem a teorií společenské činnosti jako hlavními směry této sociologie, ale také uvnitř každého z těchto dvou směrů. Na druhé straně existují však v americké systematické sociologii přes tyto rozdíly určité společné rysy.

Jedním z charakteristických rysů trendu k systematické sociologii je, že neznamená návrat k dílům encyklopedické povahy, ale soustřeďuje se spíše na specializované formy společenské teorie.

Jiným charakteristickým rysem tohoto trendu je snaha o vybudování sociologie jako samostatné, analyticky nezávislé vědy s odlišným předmětem bádání, který by nebyl určen ani sociální filosofií, ani společenskými problémy. Například podle Parsonse se má sociologie jako vědní disciplína věnovat v první řadě rozvoji a přenosu empirického poznání ve své oblasti. Je nutné odlišit ji od sociální filosofie a od sousedních vědních disciplín (jako je antropologie, sociální psychologie, politická teorie a ekonomie), jakož i stanovit její vztah k těmto disciplínám. A dále je nutno odlišit ji od sociologické praxe, od aplikace na společenské problémy, od dřívějšího prostého ztotožňování se specifickými praktickými cíli ve společnosti. Tohoto diferenciačního procesu se sice podařilo v posledních letech dosáhnout, ale jen relativně a neúplně a stále zůstává mnoho nejasných hraničních oblastí.[25]

Zastavme se na tomto místě u jednoho problému, který Parsons zdůrazňuje. Je to problém odlišení sociologie jako vědy od sociální filosofie (ideologie, „Weltanschauung“), neboli problém vyloučení hodnocení ze sociologie a společenských věd vůbec. V tomto směru se američtí badatelé obvykle odvolávají na Maxe Webera jako na jednoho z prvních velkých teoretiků, který toto odlišení a oddělení podtrhoval a požadoval. Současné ame-

rické společenské vědy tento požadavek v podstatě přijímají, přičemž činí rozdíl mezi hodnocením ve vědě, vědeckým zkoumáním hodnot a používáním pojmu hodnota ve vědě (např. v sociologické teorii). Ale toto přijetí není všeobecné, úplné a jednoznačné. A mezi pracovníky ve společenských vědách (a to nejen americkými, ale západními vůbec) se neustále vyskytují hlasy, které zdůrazňují nezbytné spojení vědy s hodnocením, hodnocení jako nedílnou součást vědecké činnosti.

Třetím charakteristickým rysem trendu k systematické sociologii je pojetí sociologie jako disciplíny, která má studovat obecné, pravidelné a opakující se aspekty jevů a proto může generalizovat a předvídat v rámci své opodstatněné (ověřené) teorie. Je to nomotetická disciplína ve smyslu W. Windelbanda, i když neformuluje přírodní zákony, ale pouze empirické generalizace.

Současnou americkou sociologii nelze tudíž redukovat na pouhý empirický výzkum. To však opačně neznamená, že empirický výzkum je ve Spojených státech na ústupu, nebo že je mu vykázána podřadná úloha. Naopak, po druhé světové válce dochází ve Spojených státech k jeho dalšímu rozvoji. Souvisí to zřejmě jak s potřebou a nutností řešit praktické a bezprostřední úkoly, tak s převládajícími americkými hodnotami, normami a attitudami. Připomíná se např. neustále pluralismus a pragmatismus jako nejprizmatnější americká filosofie, podle které pravda spočívá v praxi a experimentování; pohrdání a nedůvěra k myslitelům; sklon dávat přednost činnosti před uvažováním a sněním; jakož i zaostávání v „ryzí“ vědě a původních objevech na jedné straně, a úspěchy v praktické aplikaci vědeckých principů na straně druhé.[26]

Nelze rovněž zapomínat, že americká sociologie byla vždy nakloněna považovat široký rámec společnosti a její hlavní hodnoty za samozřejmost, takže — na rozdíl od evropských společenských věd, a především evropské sociologie — projevovala menší zájem o makroskopický výklad společenských jevů a společenského vývoje. Naproti tomu patří k její tradici zájem o morální, politické a praktické problémy. A její spíše mikroskopické zaměření ji přivedlo do poměrně těsného vztahu k psychologii (především v oblasti

sociální psychologie) a antropologii (především při studiu malých komunit), kteréžto disciplíny také značně působily na vývoj detailního empirického výzkumu.

Uvědomíme-li si tyto skutečnosti, lépe pochopíme, proč americká systematická sociologie je kritizována těmi americkými sociology, kteří nestojí v jejích řadách. tzn. především krajními empiriky, jakož i to, proč byla dlouhou dobu opomíjena a proč si svou existenci musila (a stále ještě musí) probojovávat. Tímto sporem mezi empirickou a systematickou sociologií se dostáváme k otázce vzájemného vztahu a spojení mezi empirickým výzkumem (empirismem) a teorií (racionalismem, spekulací).

Snaha o harmonické spojení teorie s empirickým výzkumem je — jak již bylo uvedeno — dalším charakteristickým rysem trendu k systematické sociologii. Na jedné straně se má sociologická teorie stát základnou a rámcem pro empirický výzkum a jeho vedení. Na straně druhé má být vyvinuta sociologická teorie systematizováním výsledků empirického výzkumu, právě tak jako mají být specifickými výzkumnými pracemi zjišťovány pravidelnosti ve společnosti.

Systematická sociologie odmítá vytváření spekulativních systémů a usiluje o teorii, která by byla současně logicky konzistentní i empiricky podložená a ověřená. Pokud jde o úlohu empirického výzkumu, spočívá podle Mertona nejen v ověřování teorie, tj. v potvrzování nebo vyvracení hypotéz; empirický výzkum má vedle této pasivní úlohy ještě úlohu aktivní, neboť vykonává přinejmenším čtyři hlavní funkce, které pomáhají utvářet vývoj teorie: vede ke vzniku, nové formulaci, novému zaměření a vyjasnění teorie.[27]

O vztahu mezi empirickým výzkumem a teorií začíná však uvažovat i americká a vůbec buržoazní empirická sociologie, jejíž někteří představitelé si ve vzrůstající míře uvědomují potřebu teorie pro empirický výzkum. Vedle toho se zabývají touto otázkou i badatelé v jiných vědních odvětvích, a to opět nejen badatelé američtí.

Vztah mezi empirickým výzkumem a teorií je toliko jedním z problémů, před kterými současná americká sociologie stojí. Na některé z nich bylo poukázáno výslovně, jiné vyplývají z názorů, které byly

uvedeny. Některé se americká sociologie pokouší vyřešit, jiné nebere na vědomí, opomíjí nebo nepovažuje za problematické. V obou případech je její postoj, přístup a způsob řešení podmíněn jednak jejími teoretickými a metodologickými předpoklady, jednak převládající společenskou ideologií, společenským řádem a okamžitými společenskými potřebami, zájmy a požadavky.

K metodologickým a teoretickým problémům, které by měla současná americká (a vůbec buržoazní) sociologie řešit, patří podle našeho názoru například tyto: vymezení předmětu sociologie; vymezení vztahu sociologie a) k jiným společenským vědám (jako je ekonomie, politická teorie, sociální psychologie, historie, antropologie), b) k filosofii a ideologii, c) k praktické politice a praxi vůbec; vznik a příčiny společenských jevů a jejich historická podmíněnost; úloha ekonomických faktorů a společenských konfliktů; společenská dynamika; společenské zákony a zákonitosti; sociologické metody a techniky; gnoseologické předpoklady, tj. možnosti poznání v sociologii; atd.

Encyklopedická spekulativní sociologie ani empirická sociologie nebyly schopny zobrazit a zpracovat adekvátním způsobem skutečnou společenskou realitu své doby, a to jak po stránce strukturální, tak po stránce dynamické. Má-li současná sociologie splnit své poslání, musí vycházet z adekvátní teorie a používat adekvátní metody a techniky. To znamená vedle jiného, že musí postihovat společenskou skutečnost v její podstatě, celistvosti, složitosti a mnohotvárnosti; že nesmí považovat jednotlivé společenské jevy za nezávislé na širších společenských souvislostech, za izolované od druhých společenských jevů co do společenských podmínek a společenských následků; a že nesmí zapomínat, že přístup ke společenským jevům, k jejich zkoumání, zařazení a hodnocení není myslitelný bez celkové koncepce společnosti. Sociologie musí být společensky angažována v tom smyslu, že její výsledky musí pomáhat při řešení praktických společenských problémů. Současně však musí být autonomní, a to v takovém rozsahu, aby mohla podnětně, aktivně působit na další rozvoj společenského poznání i na společenskou praxi a její perspektivu.

- [1] Porovnej k tomu např. Preston Valien and Bonita Valien: *General Sociological Theories of Current Reference*. In: *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*. Edited by H. Becker and A. Boskoff. New York 1957. (dále označováno jako MST-BB). Kap. 4. — Alvin W. Gouldner: *Some Observations on Systematic Theory*, 1944—55. In: *Sociology in The United States of America. A Trend Report*. Edited by Hans L. Zetterberg. Unesco (Paris) 1956. (Dále označováno jako S-USA-Z). Str. 34—42. — Nicholas S. Timasheff: *Sociological Theory. Its Nature and Growth*. Revised Edition. New York 1957, Third Printing. Kap. 11, 15, 18.
- [2] O vývoji a problematice amerického funkcionalismu viz např. Walter Buckley: *Structural-functional Analysis in Modern Sociology*. In: MST-BB, kap. 8. — Nicholas S. Timasheff: op. cit., kap. 17. — Pro odmítavou kritiku funkcionalismu viz též Kingsley Davis: *The Myth of Functional Analysis as a Special Method in Sociology and Anthropology*. In: *Sociology. The Progress of a Decade. A Collection of Articles*. Edited by S. M. Lipset and N. J. Smelser. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, N. J. 1961. (Dále označováno jako SPD-LS). Str. 46—62. Davis tvrdí, že neexistuje zvláštní metoda nebo teorie nazývaná „funkcionální analýza“, která by mohla být odlišena od druhých metod nebo teorií uvnitř sociologie a sociální antropologie.
- [3] Viz Jaroslav Klofáč — Vojtěch Tlustý: *Soudobá sociologie I*. Praha 1965. Str. 229 a podrobnější část třetí.
- [4] R. M. MacIver: *Social Causation*. Ginn and Company, Boston, USA, 1942.
- [5] Pro kritiku operacionalismu viz např. P. A. Sorokin: *Physicalist and Mechanistic School*. In: *Contemporary Sociology*. Edited by Joseph S. Roucek. Philosophical Library. New York 1958. Str. 1149—1153. — Robert A. Plutchik: *Operationism as Methodology*. Behavioral Science. Official Publication of the Mental Health Research Institute, The University of Michigan. Volume 8, 1963, str. 234—241.
- [6] Viz např. Peter H. Rossi: *Methods of Social Research*, 1944—55. In: S-USA-Z, str. 24.
- [7] Porovnej k tomu např. J. S. Kon: *Otázky zákonitosti společenského vývoje*. In: *Marxismus a dnešní buržoazní sociologie*. Praha 1963, Str. 113—121. — J. Klofáč — V. Tlustý: op. cit., str. 61—74.
- [8] Pro kritiku fyzikalistického a behavioristického pojetí sociologie v podání Lundbergově viz např. P. A. Sorokin: *Society, Culture, and Personality: Their Structure and Dynamics. A System of General Sociology*. New York 1962, první vydání 1947. (Dále označováno jako SCP-SD). Str. 25—26, 50, 148.
- [9] *Contemporary Sociology. An Introductory Textbook of Readings*. Edited by Milton L. Barron. New York 1964. (Dále označováno jako CS-IT-B). Str. 560.
- [10] Sorokin nebývá obvykle počítán mezi vedoucí teoretiky společenské činnosti. Vedle toho Sorokin a Parsons jsou považováni za sociologické odpůrce. Na druhé straně existují mezi oběma teoriemi důležité podobnosti. A po vydání Parsonsových knih *The Social System a Toward a General Theory of Action* (obě v r. 1951) dal Sorokin do oběhu memorandum, ve kterém poukazuje na shodu mezi základním schématem Parsonse (a jeho spolupracovníků) a svým vlastním (a dříve vyvinutým) pojmovým schématem. Zařazení Sorokina mezi teoretiky společenské činnosti se proto jeví správným a nezbytným.
- [11] Viz např. Max Weber: *Theory of Social and Economic Organization*. New York, Oxford University Press, 1947. (Jde o překlad první části Weberovy studie *Wirtschaft und Gesellschaft*.)
- [12] Porovnej v této souvislosti např. R. M. MacIver — Charles H. Page: *Sociologia*. Madrid 1963. Str. 24.
- [13] R. M. MacIver: *Society. A Textbook of Sociology*. New York. First Printing 1937. Eleventh Printing 1948. Str. vii, 19—20.
- [14] Porovnej k tomu též George Homans: *A Conceptual Scheme for the Study of Social Organization*. *American Sociological Review*, Vol. 12, No. 1, February, 1947, str. 13—26. Přetištěno ve: CS-IT-B, str. 128—145.
- [15] Viz např. Howard Becker: *Current Sacred-Secular Theory and Its Development*. In: MST-BB, kap. 6. — Howard Becker: *Soziologie als Wissenschaft vom sozialen Handeln*. Würzburg. Bez data.
- [16] P. A. Sorokin: SCP-SD, str. 41—42, 63. Na jiném místě pak říká, že kultura se skládá ze tří úrovní: ideologické, behaviorální a materiální (str. 313).
- [17] T. Parsons: *Some Comments on the State of the General Theory of Action*. *American Sociological Review*, Vol. 18, No. 6, December, 1953, str. 618—631. Přetištěno ve: CS-IT-B, str. 572—589.
- [18] Porovnej k tomu např. Talcott Parsons: *The Social System*. The Free Press, Glencoe, Illinois, First Printing 1951, Second Printing 1952. — Talcott Parsons — Edward A. Shils (Editors): *Toward a General Theory of Action*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1951. Fourth Printing 1959. — Talcott Parsons: *An Outline of the Social System*. In: *Theories of Society. Foundations of Modern Sociological Theory*. Edited by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle, Jesse R. Pitts. The Free Press

of Glencoe, Inc. 1961. Volume I, str. 30—79.

[19] Porovnej k tomu např. G. E. Swanson: *The Approach to a General Theory of Action by Parsons and Shils*. American Sociological Review, Vol. 18, No. 2, April, 1953, str. 125—134. Přetištěno ve: SPD-LS, str. 69—79.

[20] J. A. Ponsioen předhazuje Mertonově typologii, že není logicky koherentní. Např. ritualismus neobsahuje odmítnutí cílů, ale projevuje mnohem více nelpění, nepřipoutání k cílům. Ryzí odmítnutí cílů a prostředků bez nějaké ideje nahrazení je stěží představitelné. Jeho vlastní klasifikace spočívá (jako Mertonova) na třech možných reakcích, kterými (na rozdíl od Mertona) jsou: přijetí stávajících standardů a hodnot (+), odmítnutí stávajících standardů pro nové (—) a nelpění (0). Jeho klasifikace vypadá pak takto:

Klasifikace individuálního přizpůsobení ve společnosti (Ponsioen)

Způsoby reakce	Cíle	Cesty k cílům
1. konformita	+	+
2. sociální reforma	—	+
3. inovace	+	—
4. vzpoura	—	—
5. ritualismus	0	+
6. protisociální chování	0	—
7. apatie	0	0
8. nekonformita	+	0
9. anarchismus	—	0

Konformita, ritualismus a apatie vzdorují změně, představují-li vlastnosti kontrolované skupinou. Ostatní reakce představují anomii v daném společenském a kulturním systému. (*The Analysis of Social Change Reconsidered*. A Sociological Study.) Mouten et Co. S.-Gravenhage 1962. Str. 60—61.

[21] Ke kritice teorie společenské činnosti viz též N. V. Novikov: *Ob ischodnyh posylkach i glavnyh čertach buržuaznoj teorii „social'nogo dějstvija“*. In: Marksistskaja i buržuaznaja sociologija segodnja. Moskva 1964, str. 351—374. — L. A. Cypnik: *Sovremennaja buržuaznaja sociologija i jejo kritika Rajtom Millsom*. Tamtéž, str. 386—399.

[22] S. M. Lipset — N. J. Smelser: *The Setting in Sociology in the 1950's*. In: SPD-LS, str. 5—8.

[23] Porovnej k tomu např. Dwight Waldo: *Political Science in the United States of America*. A Trend Report. Unesco (Paris) 1956. Str. 18, 32—36, 48—54. — David Easton: *An Approach to the Analysis of Political Systems*. In: SPD-LS, str. 421—432. — Pro rozdělení americké politické vědy na směr empiricko-sociologický a na směr teoreticko-filosofický viz též Miroslav Nářta: *Americká politická ideologie*. Nová mysl, roč. 1965, č. 9, str. 1084—1086.

[24] Porovnej k tomu např. úvod redakce k českému vydání knihy *Současná psychologie na Západě*, Praha 1965. Str. 6.

[25] T. Parsons: *Some Problems Confronting Sociology as a Profession*. In: SPD-LS, str. 14—30. — Porovnej k tomu též Reinhard Bendix: *Social Science and the Distrust of Reason*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1951. Str. 41—42. — A. R. Radcliffe — Brown, předmluva ke knize S. Andrzejewski: *Military Organization and Society*, London 1954. Str. vii.

[26] Porovnej k tomu např. H. Koontz — R. W. Gable: *Public Control of Economic Enterprise*. New York 1956. Str. 819. — R. M. MacIver: *Academic Freedom in Our Time*. New York 1955. Str. 256. — R. B. Perry: *One World in the Making*. New York 1945, Second Edition. Str. 63. — Bernard Barber: *Science and the Social Order*. London 1953. Str. 147—148.

[27] R. K. Merton, op. cit., str. 102—117.